

ÉRTEKEZÉSEK

Földtani Közöny, Bull. of the Hungarian Geol. Soc. (1978) 108. 1—6

Az ÉK-dunántúli eocén barnakőszénkutatások (1965—75)

Dr. Ádám Oszkár

Tisztelt Vándorgyűlés!

Örömmel teszek Elnökségünk azon felkérésének eleget, hogy ezen a földtanilag-geofizikailag igen érdekes területen folyó kutatásainkról, e kutatások irányításában szerzett tapasztalatokról, itt a kutatási terület „centrumában” beszámoljak. Miután Társulati elnökségünk két levélben is közölte a 20 perces előadástartamot, ezt kénytelen vagyok betartani, így nagyon is rangsorolnom kell miről is beszéljek, és „a teljesség igénye nélkül” divatos kifejezés esetemben még inkább érvényesül, mint egyes szakkérdések megvitatásánál.

Az ÉK-Dunántúli barnakőszénkutatásokat, de az ÉK-Dunántúli földtani kutatások egészét is, nem kívánván nagy időtávlatot átfogni, csak saját közreműködésemet véve tekintetbe, 1968 előtti és utáni időszakra kell osztanunk. 1968 előtti időszakban a 37—40 Mt-ás széntermelés elérését kellett az ismeretesség növelésével, új bányaterületek kialakításával biztosítani; a kutatás alapjai, és ezzel a döntés is a vállalatok (trösztök) és a NIM kezében összpontosultak, a kutató vállalat(ok) megfelelően szervezett kutatógárdával rendelkezett. Nem kívánom részleteiben taglalni ezt az időszakot (120—150 MFt/év volt a szénkutatás költsége), csupán annyiban, hogy mégis a mányi terület felderítő kutatását csak úgy lehetett megszervezni, hogy a tatabányai és a dorogi vállalatok (trösztök), valamint a KFH évente kb. azonos összeget fordított annak a területnek a kutatására, amelytől 900 Mt-ás szénvagyonnövekedés volt várható (ekkor már a recski kutatások megkezdődtek).

1968-ban, az új finanszírozási rendszer életbelépésével, az egész szilárd-ásványi nyersanyagkutatás rendkívül leszűkített anyagi kerete (222 MFt/év) és ezzel együtt a felhasználásáról való döntés is a Központi Földtani Hivatalhoz (KFH) került. A leszűkített anyagi keretek, amelyek a bauxitkutatás költségeit nem tartalmazták, minél helyesebb felhasználásának biztosítása érdekében a KFH 1968 és 1969-ben kidolgozta és megvédte a „Magyarország ásványi nyersanyagszükségletének kielégítési lehetőségei 1971—85. években” c., közönségesen csak 15 éves tervnek nevezett, előterjesztést. Ebben az előterjesztésben a részletes elemzés eredményeként a következő megállapítások állnak (idézet):

A dunántúli barnakőszénmedencében a bányászat a 15 éves időszakban a jelenlegi bányaterületeken éppen hogy csak biztosított. Az 1971—85. évi termelési tervek kielégítéséhez, az esetleges új bánya nyitásokhoz, a megkutatott (részletes fázissal) készletek mennyisége formálisan elegendő. Figyelembe véve azonban, hogy a tatabányai megkutatott készlet a nagyegyházi vízveszélyes és nem túl kedvező kifejlődésű telepeket és a Középdunántúli szénbányáknál nyilvántartott, megkutatott, Balinka II. hasonló-

an kifejlődött telepeit foglalja magában, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a dunántúli bányászat perspektívájának eldöntéséhez:

- meg kell határozni a Dunántúli Középhegység területén a prognosztikus készleteket és ennek érdekében a földtani előkutatást az egész hegység területére ki kell terjeszteni;
- a tatabányai bányászat részére alternatív lehetőséget kell biztosítani a csordakút-mányi terület megkutatásával;
- a dorogi bányák jövőjét a lencsehegyi kutatások befejezésével kell biztosítani.

Ezeket a 15 éves távlati tervünkben levont következtetéseket az Országos Tervhivatal (OT) illetékes tárcaközi bizottsága elfogadta, tehát elvileg nem volt semmi akadálya annak, hogy IV. ötéves tervünket ezeknek megfelelően állítsuk össze.

Gyakorlatilag azonban akadályt képezett több tényező. Így legelőször a szűkös anyagi keret, amelyből mind az előkutatást, mind az egész ásványi nyersanyagkutatást fedezni kellett, s amelynek jelentős hányadát az akkor intenzíven meginduló recki munkálatok kötötték le. De akadályt jelentett az is, hogy a bányavállalatok kilátástalannak tűnő helyzetükben igényeiket mérsékeltek, amely főleg az előzetes-részletes fázisú kutatási javaslatok hiányában jutott kifejezésre. Így az egész eocén barnakőszénbányászat területéről beérkezett ötéves tervi javaslatok alig haladták meg a 60 MFt-os (21 MFt/év) igényt, amelyet csupán a Dunántúli Középhegység területére tervezett előkutatási költségkeret növelt meg. Ennek mértékét 15—16 MFt/év-re (összesen 75—80 MFt-ra) mint minimális összegre becsültük.

Ennyi mondható el a IV. ötéves terv irányelveinek, a kutatás kereteinek meghatározásáról. Most arról kell szólnom, hogy a kereteket hogyan és mint töltöttük ki, és hogyan változtak — a kutatások eredményeként — az elgondolások és koncepciók.

A földtani előkutatások tekintetében vissza kell mennünk a III. ötéves terv időszakába, illetőleg a mányi felderítő kutatáshoz. A mányi felderítő-kutatást 900 Mt reménybeli földtani szénvagyon megismerési igénye indította (1964) el. A Bicskei-medence egész É-i részét lefedő programban 1 km-es hálózaton képzelték el a megismerést.

Tekintetbe véve a rendelkezésre álló 10 MFt/év maximálisra tervezhető kutatási költséget, a koncentrált kutatás elvének megvalósítása mellett is, belátható időn belül a program csak úgy volt befejezhető, ha az egyes feltárások eredményességének kockázatát csökkentjük, azaz valószínű produktív és improduktív területeket körvonalazunk. Ezért megkezdtük a területen a tervezett feltárási pontok felszíni geofizikai vizsgálatát (gravitációs, geoelektromos és szeizmikus módszerekkel), illetőleg a kutatási terület és közvetlen környezetének geofizikai térképezését. Annak ellenére, hogy a geofizikai vizsgálatokkal el voltunk késve, sikerült kialakítani olyan kapcsolatot a kutatók, illetőleg a módszerek között, amely a munkálatokat jelentősen meggyorsította és 1967-ben a legproduktívabbnak bizonyuló mányi terület felderítő fázisú kutatását befejezhattük (48 db, összesen 18 Em). De már ugyanebben az időben, 1966—70 között, a Bicskei-medence egészére, sőt egyes részterületeire (Héreg-Tarján, Páty, Budakeszi) és a Réde—Csatka—Súr—Nagyveleg-móri medencék területére is kiterjesztettük a komplex földtani-geofizikai vizsgálatokat.

E kutatások különös jelentőségét az adja meg, hogy a mányi kényszerű összefogásból kifejlődött egy olyan földtani-geofizikai (és mélyfúrásos) kutatási komplexum, amelynek eredményei a 15 éves távlati tervben megfogalmazott előkutatási célkitűzéseket megalapozta. Az ezeken a területeken szerzett földtani és módszertani eredmények, valamint a Dunántúli-Középhegység ÉK-i részéről rendelkezésre álló egyéb földtani és geofizikai adatok vizsgálatából az a következtetés volt levonható, hogy az É-i Bakony (képződményei) nem fejeződik be (nem süllyednek le) a „Móri árok”-nál, hanem a Vértes—Gerecse hegységgel párhuzamosan, eltakart helyzetben ugyan, de tovább folytatódik a Császár—Dad—Kocs területen és egy viszonylag széles, de helyi medencékkel szabdalt, hátságot képez. Így a Középhegység ÉK-i részére kidolgozott célprogramba ez a terület is bekerült, a Bicskei-medence teljes egészével együtt, mint olyan terület, ahol mind az eocén barnakőszén, mind a bauxit lehetséges. Az így megfogalmazott programot a MÁFI és MÁELGI megfelelő osztályai egységes szemlélettel, nagyon jó összhangban és kapcsolatban ebben az évben lényegében befejezik, számos területegységen felderítő kutatásokat is javasolnak.

A IV. ötéves tervünkben az eocén barnakőszénterületre a következő célkitűzéseket állítottuk össze: Dorog érdekeltégi területén Lencsehegy I.—II. vágat, ill. mélyfúrásos részletes kutatását; Tatabánya érdekeltégi területén Mány előzetes és Héreg-Tarján felderítő; Oroszlány környezetében pedig Bokod kiegészítő részletes (Márkus-hegy) kutatását. Ezekből befejeztük a Lencsehegy I.—II. kutatását. Márkus-hegy kiegészítő részletes fázisú kutatását, valamint Héreg-Tarján, Vértessomló, Zsámbék (magaspart) felderítő, Várgesztes előzetes, Mány-Ny részletes, valamint Nagygyeházán az OÁB által előírt hidrogeológiai kutatást (3 db mélyfúrás). Ezekon kívül megkezdtük Gyermely—Bajna terület felderítő, valamint Mány—K előzetes-részletes kutatását is: Úgy vélem, ebből a felsorolásból is kiténik, hogy a kutatás felaprózódott. Ennek nemcsak pénzügyi okai voltak, hiszen Vértessomló, Várgesztes, Zsámbék, Nagygyeháza programon kívüliek, hanem abból a kényszerű helyzetből következett be, hogy olyan kis bányák nyitása, mint amilyen a jelenlegi Csordakúti-lejtakna, 1971—72-ben is elképzelhető volt, míg egy nagy egysége, mint a Nagygyeháza—Csordakút—Mány, elképzelhetetlennek látszott.

E kutatási programok lényegi változását és jelenlegi állását is a programon kívüli nagygyeházai hidrogeológiai fúrások harántolta bauxit hozta létre. S itt értünk el tulajdonképpen — amiért ez a vándorgyűlés is Tatabányán van és nem máshol — az 1972. óta folyó szén-bauxit komplex kutatáshoz. Ez a kutatás szakmai — geológus és bányász — körökben sok vihart kavart és kavarr még ma is. Miben mutatkoztak és mutatkoznak jelentős nézelteltérések. Legfontosabbak:

1. A reménybéli bauxitvagyon nagyságában,
2. A vízveszélyesség megítélésében,
3. A kutatások szükséges és elengedhetetlen mértékének megítélésében,
4. Az észszerű kutathatóság kérdésében,
5. A kutatási kapacitás, ill. befejezési határidők kérdésében.

Mielőtt azonban e kérdések taglalásába, illetőleg a megoldásukra hozott intézkedésekre rátérnénk, a kutatások jelenlegi állásáról szólnék néhány szót.

Nagygyeháza A/1a (nagylenecs) területén 1975. év végére befejeződik az (legalább) előzetes fázisú (zömében C₁ ismeretességű) kutatás. Az A/2 területen (mélyrész) jelentősebb bauxitvagyonot a kb. 300 × 300 m-es hálózattal nem tudtunk kimutatni. Befejeződik a részletes hidrogeológiai kutatás is, amely lényegesen kedvezőbb adatokat biztosít, mint amelyet feltételeztek. Ezenkívül befejeződik Nagygyeháza É és Ny-i peremeinek (szénteleges összetételű kiékelődésén kívüli) „felderítő” fázisú kutatása is.

Csordakút magaspart — a lejtaknás bányamező — területén az 1972. évi kb. 600 m-nyi eredménytelen mélyfúrásán kívül újabb kutatás még nem történt. A kutatási program elkészült, megvalósítására mélyfúrási kapacitás hiány miatt nem került sor. A mélyparti részen 3 db hidrogeológiai fúrás fejeződött be, sem jelentős vízvesztés nem volt, sem bauxitot nem harántoltak.

Mány területéről az előzetes fázisú jelentés és a részletes fázisú kutatási program elkészült. A részletes fázisú kutatás megkezdődött, amely a felderítő bauxitkutatásnak is megfelel. Ugyancsak elkezdődött a hidrogeológiai kutatási program végrehajtása is.

A kutatások teljes befejezéséhez, ha az 1975. évi nagygyeházai kutatásokat megvalósítottunk vesszük, kb. 70 Em, a csordakúti mély- és magasparti területek kutatásához további 15–20 Em mélyfúrás mélyítését kell még megoldanunk ahhoz, hogy a teljes területre minden tekintetben megbízható képet kapjunk.

De térjünk vissza a felsorolt nézeteltérésekhez, amelyek a szakemberek és intémények közötti összeütközéseket okozták. Ezek kiküszöbölésére a KFH és a NIM egy koordinációs bizottságot hozott létre, amelyben a két főhatóságon kívül a MAT, a Tatabányai Szénbányák és az MSZT szakemberei vettek részt. Ez a koordinációs bizottság a következő lényeges kérdésekben foglalt állást:

1. A reménybeli bauxitvagyon becslésében a KFH a Bauxitkutató Vállalat dokumentált adatait tartotta és tartja ma is mérvadónak. Ezt a vagyonbecslést fogadta el az OÁB illetékes bizottsága is, annál is inkább, mert hivatalosan előterjesztett más becslés a KFH-hoz nem érkezett be. Leegyszerűsítve a kérdést, lényegében a lencsés és a telepes kifejlődés koncepciója ütközött össze. Ez vonta maga után azt a bizottsági döntést is, hogy elsősorban az A/1a terület kutatását kell befejezni, s az ott szerzett tapasztalatokat kivetítve térhetünk át a további területrészekre. Ezt a döntést az a tatabányai elgondolás is sürgette, amely a nagygyeházai magaspart mielőbbi megnyitását tervezte.

2. A vízveszélyesség kérdésének megítélésében a Koordinációs Bizottság kezdettől fogva úgy vélte, hogy a kutatás feladata megbízható alapadatsor biztosítása a vízvédelem tervezéséhez. Ez a vélemény kifejezésre jutott a tatabányai-BKI program elfogadásában is, de abban is — bár nem túl lelkesen — hogy egyetértett a nagygyeházai vízszivattal és az egyes fúrások dugattyúzós vizsgálati rendszerének kidolgozásával és végrehajtásával. Ez a programmódosítás — főleg végrehajtásában — nem bizonyult szerencsésnek. A korábbi negatív feltételezések ma is rányomják bélyegüket a szakemberek állásfoglalásaira, annál is inkább, mert a megbízható adatsor közlése és egyértelmű értékelése a kutatások elhúzóda miatt késik.

3. A kutatások szükséges és elengedhetetlen mértékének kérdésében figyelembe vette a Tatabányai Szénbányák által kidolgozott statisztikai vizsgá-

latokat és a BÁTI igényeit és ezek alapján határozta meg annak mennyiségét a 80 Em-ben. A 80 Em-nyi mélyfúrás azonban, megítélésünk szerint, ma is szükséges a mányi terület tektonizáltságának, bauxitvagyonának és vízföldtani helyzetének megbízható meghatározásához. Ez a kutatási mennyiség szénre zömében B, bauxitra C₂ esetleg C₁ és vízre B ismeretességet biztosít.

4. Az ésszerű kutathatóság kérdésében, amely a törmelékes dolomit és a szálban-álló dolomit elválasztását foglalja magában, a Tatabányai Szénbányák javaslatára a KFH, ill. a Koordinációs Bizottság az ELTE Alkalmazott és Műszaki-Földtani tanszékét (Dr. VÉGH SÁNDORNÉ tanszékvezető egyetemi tanárt) kérte fel a kérdés megvizsgálására és egyértelmű eldöntésére, a kutatás teljes befejezéséig.

5. A tervezett határidők szeszélyes változásait a Koordinációs Bizottság megkísérelte követni mind a kutatási területek, mind kutatási eszközök, valamint a kutatások mértékének ésszerű határok közötti mozgatásával. A rendelkezésre álló kutatási eszközök mennyisége azonban oly kevés, hogy a KFH kénytelen volt külföldi, szovjet, segítség után érdeklődni. Ez természetesen a kutatások költségét megemeli, de elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a bányatelepítés időben és kellően megalapozottan történjék.

További problémát jelentett a kutatások operatív irányításának kérdése. Minthogy a területen három (BKV, OFKfV és Dorog) kutató vállalat dolgozik, amelyek egységes műszaki ellenőrzését a Tatabányai Szénbányák végzi, vezetésével egy operatív bizottságot jelöltünk ki, amelynek feladata az elfogadott programok végrehajtása. Ez a kisbizottság él és dolgozik, s a három vállalat munkáját jó eredménnyel irányítja.

Végül, de nem utolsó sorban, szeretnék szólni az ÉK-Dunántúlon tervezett további földtani kutatásokról.

Bár a vándorgyűlés témájával csupán az eocén barnakőszén-kutatásokat jelölte meg, úgy vélem, nem maradhatunk meg csupán e téma mellett, s a területtel mint egységgel kell foglalkoznunk. Így az előkutatásokkal is, amelyek máris hoztak olyan meglepő eredményeket, mint a kén és az olajpala létezése, de a Gyermely—Bajna közötti újabb szénindikációkat is. Éppen ezért be kell fejeznünk az egész terület 1 : 25.000 földtani-geofizikai kutatását, programba kell vennünk a kén és olajpala indikációk elterjedésének vizsgálatát, de megnyugtatóan fel kell dolgoznunk a „törmelékes” dolomit kérdését is. De ugyancsak ÉK Dunántúl része a Visegrádi-hegység harmadidőszaki vulkanizmussal eltakart területe is, amelyre a Börzsönyben végzett kutatások kiterjesztése indokolt.

A Nagygyeháza—Mány területen folyó részletes barnakőszén és bauxit-kutatások befejezésével feltehetően sor kerül a kisebb egységek részletesebb megismerésére is. Ezek azonban ma még nem olyan kidolgozott témák, amelyekkel részleteiben is foglalkozni lehetne.

Amint mindannyian jól tudják, ez év februárjában tárgyalta az MSzMP KB Gazdaságpolitikai Bizottsága a KFH előterjesztését a „Geológiai kutatások helyzetéről”. Az ebben az előterjesztésben foglaltakat, részleteiben is kidolgozva, az ÁTB elé terjesztettük, mint a földtani kutatások V. ötéves tervét s ennek további részletezése, egyeztetése most van folyamatban.

Ezekben az előterjesztésekben kifejezésre jutott, hogy a szén, mint energia-bázis távlati terveinkben továbbra is nagy jelentőségű. Éppen ezért a 3347/74. sz. minisztertanácsi határozattal és korábbi állásfoglalásainkkal is össz-

hangban, a szénbányászat fejlesztésének geológiai megalapozása érdekében a kőszénkutatást minden olyan területen el kívánjuk végezni, amelyek energiaellátásunk bázisául szolgálhatnak.

Legfontosabb és kiemelt feladatnak tartjuk a Nagygyeháza—Mány komplexum kutatásának és az eredmények értékelésének határidőre történő befejezését, új 1000—2000 MW/év teljesítőképességű energiabázisok létesítésére alkalmas külfejtéses lignit terület(ek) kutatását, valamint a szénbányászat fejlesztéséhez szükséges rekonstrukciók földtani előkészítését. Ezen feladatok maradéktalan végrehajtásához kb. 70 Em/év mélyfúrásos kutatás lenne szükséges, amely a kutatók lelkes közreműködése nélkül hatékonyan nem valósítható meg. Éppen ezért elsőrendű kérdésként tartjuk számon a kutatások tervezésében, irányításában, kivitelezésében és értékelésében résztvevőknek az eredményességtől és hatékonyságtól függő anyagi érdekeltségi rendszerének kidolgozását — amely folyamatban van —, és mielőbbi megvalósítását.

Végül, de nem utolsó sorban, itt is szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik az ÉK-Dunántúl földtani kutatásaiban és különösen azoknak, akik a most folyó koncentrált kutatásokban résztvettek, illetőleg résztvesznek. Remélem, hogy lelkes munkájukkal továbbra is támogatják közös ügyünket, amely az ország ásványi nyersanyagvagyonának felkutatása és ezzel a népgazdaság fejlődésének megalapozása.